

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14251767>

**BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARIDA
ADABIY-NUTQIY KOMPETENSIYALARNI SHAKLLANTIRISHDA
ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IJTIMOIIY
ZARURAT SIFATIDA**

M.I.Yo‘ldosheva

Nizomiy nomidagi TDPU 1-bosqich magistranti

E-mail: rxolmominov2@gmail.com

***Annotatsiya:** Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘qish savodxonligi darslarida adabiy-nutqiy kompetensiyalar haqida ma‘lumot, ularni shakllantirishda zamonaviy raqamli texnologiyalardan keng foydalanish, texnologik vositalarning ahamiyati, ularning dars jarayoniga tadbiq qilish samaradorligi haqida fikrlar bayon etilgan.*

***Kalit so‘zlar:** boshlang‘ich sinf, dars, o‘qituvchi, o‘quvchi, kompetensiya, raqamli texnologiya, kompyuter, metod, vositalar, davlat ta‘lim standartlari, o‘quv dasturi.*

***Abstract:** This article provides information about literary and speech competencies in primary school reading literacy classes, the widespread use of modern digital technologies in their formation, the importance of technological tools, and the effectiveness of their application in the teaching process.*

***Keywords:** primary school, lesson, teacher, student, competence, digital technology, computer, method, tools, state educational standards, curriculum.*

KIRISH.

Mamlakatimizda bugungi kunda ta‘lim-tarbiya tizimini yanada takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish uchun e‘tibor yanada oshgan. Xususan ilm-fan sohasiga oid muhtaram Prezidentimiz tomonidan ishlab chiqilgan “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi” farmoni bunga yaqqol misoldir.

Farmon ilm-fanni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari, ularni amalga oshirish mexanizmlari, boshqaruv tizimini takomillashtirish, ilm-fan taraqqiyotiga ko‘maklashadigan zamonaviy axborot muhitini shakllantirish kabi va boshqa yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi. Farmonda qabul qilingan loyihalar bugungi kunda ham jadal ravishda amalga oshirilayotganini, zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlangan, ta‘lim-tarbiya olish uchun yetarli adabiyotlar bilan to‘ldirilgan maktablarimiz, oliy ta‘limlarimiz misolida ko‘rishimiz mumkin.

Ta‘lim-tarbiya haqida so‘z ketar ekan, boshlang‘ich ta‘lim so‘zning boshida keladi. Zotan “Yangi O‘zbekiston-maktab ostonasidan boshlanadi” degan ezgu g‘oya bejiz aytilmagan, boshlang‘ich ta‘lim barcha sohaning poydevori hisoblanadi. Chunki bola o‘qishni, yozishni, hat-savod chiqarishni, olamni bilishni shu davrda o‘rganadi. Bugungi kunda boshlang‘ich ta‘lim sohasida ham bir qator ishlar amalga oshirilmoqda. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini o‘qitishda turli xil innovatsion yondashuvlarga asosan, davlat ta‘lim standartlari va ishlab chiqilgan o‘quv dasturlariga muvofiq darslar zamonaviy texnologiyalar orqali olib borilmoqda. Bularning barchasi ta‘lim jarayonimizning yanada rivojlanishiga hissa qo‘shmoqda.

Bilamizki, boshlang‘ich ta‘lim fanlari ishlab chiqilgan davlat ta‘lim standartlari va o‘quv darsturlari asosida o‘tiladi. Ma‘lumki, Davlat ta‘lim standartlari va o‘quv dasturlarida fanlarga oid bir qator kompetensiyalar ishlab chiqilgan. Dasturda fanlarni chuqurlashtirilib o‘qitiladigan 1-2-3-4-sinflar uchun mavzularga ajratilgan soatlar va kompetensiya elementlari alohida ko‘rsatilgan.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tayanch va fanga oid adabiy-nutqiy va badiiy asarlarni tahlil qilish kompetensiyalarining shakllantirilishi ham dasturda belgilab berilgan. O‘zbekiston Respublikasida ta‘limning uzluksizligi, uzviyligi, o‘quvchi shaxsi va qiziqishlari ustuvorligidan kelib chiqib, ularning yosh xususiyatlariga mos ravishda o‘qish fanidan bir qator tayanch kompetensiyalar shakllantiriladi. Tayanch kompetensiyalariga quyidagilar kiradi: kommunikativ kompetensiya, axborotlar bilan ishlash kompetensiyasi, o‘zini-o‘zi rivojlantirish kompetensiyasi, ijtimoiy faol fuqarolik kompetensiyasi, milliy va umummadaniy kompetensiya, matematik

savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyasi. Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida har bir sinfga va har bir sinfning bo'limlariga doir fanga oid kompetensiyalari ham mavjud. Bularga: adabiy-nutqiy kompetensiyasi va badiiy asarni tahlil qilish kompetensiyasi kiradi.

METODOLOGIYA.

Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida adabiy-nutqiy kompetensiyani shakllantirishda turli xil raqamli texnologiyalardan, zamonaviy metodlardan foydalanishimiz mumkin. Adabiy–nutqiy kompetensiyalarni o'rganib, tahlil qilib dars davomida, maktab faoliyatida ulardan oqilona to'g'ri foydalana olish ta'lim samaradorligini oshirishda katta yordam beradi.

Adabiy-nutqiy kompetensiyasi (tinglab tushunish, fikrni og'zaki bayon qilish, o'qish, fikrni yozma bayon qilish). Hikmatli gap, hikoya, she'r va ixcham audio matnlarni tinglab tushuna olishi; ularni ongli, ifodali, to'g'ri o'qiy olishi; o'qilgan matnlarning mazmunini tushuna olishi; ularning mazmunini qisqartirib, fikrni og'zaki bayon qilib bera olishi; ikki va uch bo'g'indan iborat soda, kichik matnlarni yoza olishi kiradi.

Boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida raqamli texnologiyalardan mohirona foydalanish orqali o'quvchilarda adabiy-nutqiy kompetensiyalarini shakllantirishi mumkinligini bilib oldik. Masalan, 2–sinf o'qish savodxonligi darsligining 2–qismida keltirilgan Turg'unboy G'oyipovning “ Sehrli qalam ” hikoyasini olsak. Bu asarni o'rganishda rassomlar haqida, nima uchun ularni “Mohir qo'llar” deb atashimiz haqida ma'lumot berish zarur bo'ladi. Bunda televizor orqali rassomlar kimligi va ular qanday ish bilan shug'ullanishlari haqida ma'lumotlar qo'yib beriladi. Rassomlarning oddiy bo'yoqlar bilan turli xil san'at asari yarata olishlarini haqida video namoyish etiladi. Bu orqali o'quvchilar hikoyani mazmunini anglab yetadilar. Shundan so'ng birin ketin audiomatnlar qo'yib eshittiriladi.

MUHOKAMA.

Yuqoridagi asarni zamonaviy texnologik vosita ya'ni televizor orqali o'quvchilarga qo'yib eshittirish orqali o'quvchilarda faol tinglash ko'nikmasini

shakllantirishimiz mumkin. Avvalo o'quvchilarga televizorda Turg'unboy G'oyipov haqida qisqacha ma'lumot qo'yib eshittiriladi. Chunki o'quvchilarning hikoya muallifi haqida ma'lumotga ega bo'lishlari maqsadga muvofiqdir. Muallif haqida katta ekranda ma'lumotning qo'yib berilishi o'quvchilar ongida shu inson haqida bilim shakllanishiga va ko'z oldilarida yozuvchi gavdalanishiga imkon yaratadi. So'ngra hikoya so'zlovchi va asar qahramonlarining ovozida namoyish etiladi. Bu o'quvchilarda keltirilgan hikoyani jonli tarzda aniqroq tushunishlari uchun yordam beradi. O'quvchilar hikoyani tinglab bo'lganliklaridan so'ng ulardan nimani tushunganliklari, nimani anglaganliklari haqida audiomatn orqali tezkor savol – javob shaklida topshiriq beriladi. Savol – javobda har bir o'quvchi hikoyadan nimani tushunganini o'z nutqi, o'z fikrlari orqali ifodalab berishlari lozim bo'ladi. Bu texnologik vositani qo'llab hikoyani tushuntirib dars jarayoniga qo'llash orqali adabiy – nutqiy kompetensiyaning elementlaridan bo'lgan: tinglab tushunish, fikrni og'zaki bayon etish malakasini shakllantirish uchun ham yordam beradi. Adabiy-nutqiy kompetensiyasining boshqa elementlarini shakllantirishni ham shu hikoya asosida ko'rib chiqsak. O'quvchilarga o'qituvchi kompyuter orqali hikoyada keltirilgan Alijon obrazining bolalarga qalamni ko'rsatib aytgan “ – Bolalar, ko'ryapsizlarmi, mana bu sehrli qalam. Xoxlagan narsalaringizni qoyil qilib chizib tashlaydi. Qani, aytinglar, nimani rasmini chizib beray?” kabi va “Shoshmanglar, hozir sizlarga otning rasmini chizib beraman” so'zlarini topib o'qishlari vazifa qilib beriladi. O'quvchilarning har biri bu matnlarni hikoyadan topib o'qib chiqadilar. Keyin o'qituvchi yana audiomatni orqali o'quvchilarga hikoyadan olingan xulosa haqida mustaqil o'z fikrlarini yozma bayon qilishlari uchun topshiriq beradi.

NATIJALAR.

Topshiqnlarning asosiy mohiyati o'quvchilarning xulosa yozishlari huddi kitobdagidek emas, balki o'z mustaqil tushunchalarini ifodalay olish–olmasliklarini aniqlagan holda baholashdir. Bilamizki, 1–sinfni o'quvchilar ma'lum miqdorda xat–savodini chiqarib tugatishadi, 2–sinfda esa ular o'qishga, yozishga unchalik qiynalishmaydi va berilgan topshirilarni ham mustaqil bajara oladilar.

Yuqoridagilardan kelib chiqib shuni ta'kidlash joizki, o'qish savodxonligi darslari davomida barcha sinflarda zamonaviy texnologik vositalarni qo'llash o'quvchilarning yanada tinglab tushunish ko'nikmalarini shakllantirish, ularning fikrlarini og'zaki mustaqil bayon qilishlari, mustaqil o'qiy olishlari va o'z fikrlarini yozma bayon qilishlari uchun katta yordam beradi.

Bugungi kunda pedagog o'qituvchilarga ham juda katta sharoitlar yaratib berilmoqda. Bu sharoitlardan unumli foydalangan holda darslarni mazmunli va samarali, qiziqarli, tashkillashtirish o'qituvchilar zimmasidagi vazifani naqadar katta ekanligini anglatadi. Bu sababli, o'qituvchilar doimo o'z ustida ishlashi, innovatsion, noan'anaviy, zamonaviy, interaktiv dars usullarini muntazam o'qib va o'rganib borishi, hamda o'quv-tarbiya jarayoniga tatbiq qila olishi kerak. Muhtaram prezidentimiz SH.M.Mirziyoyev ta'kidlaganlaridek "– Bugungi kunda O'zbekistonning yangi taraqqiyot davri poydevorini yaratyabmiz. Bunda bizning eng yaqin ko'makchilarimiz ustoz va murabbiylar, ilmiy va ijodkor ziyolilardir. – Hammamiz aziz farzandlarimiz hayoti va taqdirini o'qituvchi va murabbiylarga ishonib topshiramiz. Mana shunday beqiyos boylik posbonlari, kelajak bunyodkorlari bo'lgan bu mo'tabar zotlarga munosib hurmat-ehtirom ko'rsatishimiz kerak,"– so'zlari o'qituvchi shaxsiga qanchalik ishonch bildirilayotganining yaqqol misolidir.

Dars jarayonini faqat bir xil tarzda olib borish hozirgi zamon o'quvchilarini juda tez zeriktirib qo'yadi. Shularni hisobga olib, o'quvchilarga dars berishda, adabiy-nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishda ko'proq bahs-munozara, suhbat va amaliy ishlarni dars davomida o'qituvchi kuzatuv va nazorati ostida olib borilish lozim. Bu borada albatta, raqamli texnologiyalarning o'rni beqiyosdir. Raqamli texnologiyalarning o'ziga xos imkoniyatlaridan biri o'quv materiallarini yangilab borish mavjudligidadir. Shu sababli, keyingi vaqtlarda ta'limning barcha sohalarida raqamli texnologiyalardan foydalanishga asosiy e'tibor qaratilmoqda.

Yuqoridagi fikrlardan ayonki, boshlang'ich sinf o'qish savodxonligi darslarida adabiy-nutqiy kompetensiyalarni shakllantirishda raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish o'quvchilarni fanga, darsga bo'lgan qiziqishlarini oshirishda samarali

yordam beradi. O'quvchilarning mavjud axborot manbalaridan eshittirishlarni tinglab, ularni tushunib, gapirib bera olishlarida, davlat ramzlarini turli xil video-roliklar bilan namoyish etish orqali bilib olishlarida, darslikda keltirilgan hikoya, asar, she'rlarni tinglab tushuna olishlarida va badiiy asarlar mazmuniga doir savol-javob o'tkazishda qiziqarli multafilmlar yordamida zamonaviy televizorlar, multimedia vositalari kabi raqamli texnologiyalarda foydalanish bularga misol bo'la oladi. Zero bola, nafaqat bola inson shaxsi bir narsani ko'rsa-eshitsagina ko'proq xotirasida saqlab qoladi.

XULOSA.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, raqamli texnologiyalardan ta'lim tizimida foydalanish boshlang'ich ta'lim o'quvchilarining kelajakda raqamlashgan jamiyatga kirishishi uchun maqsadli jamiyat a'zosi bo'lishi uchun tayanch bo'lib xizmat qiladi. Bu albatta, maktabning ta'lim bozoridagi raqobatbardoshligini oshirishga, qo'shimcha qiymat yaratishga va o'quvchilarni ta'limga jalb qilishga, diqqatini qaratishga olib keladi. Bu birinchi navbatda raqobatbardoshlikni oshirsa, ikkinchidan esa ta'lim jarayonini jahon standartlariga moslashtiradi. Zamonaviy pedagog esa raqamli texnologiyalardan to'g'ri foydalanish orqali boshlang'ich ta'lim yoshidagi o'quvchilarning bugungi ta'lim sifatlariga mos kelishlarini, yutuqlarga erishishlarini va keyinchalik yuqori sinflarda o'qishlarida, jamiyat hayotiga kira olishlarida muvaffaqiyatlarga erishishlarini kafolatlaydi.

Yuqorida ta'kidlaganimizdek, bugungi kun shiddat bilan rivojlanmoqda. Raqamli texnologiyalar esa hayotimizga shunchalik singib ketdiki, bungi kunda kundalik faoliyatimizni balki ijtimoiy-iqtisodiy sohalar rivojini ham ularsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Boshlang'ich ta'limda, nafaqat boshlang'ich ta'limda balki talimning turli sohalarida va boshqa barcha yo'nalishlarda faoliyat olib borishda raqamli texnologiyalardan unumli foydalanish davlatimizning yanada yuqori marralarni zabt etishida xizmat qiladi. Xurmatli prezidentimiz ta'kidlaganlaridek " Har bir soha raqamli texnologiyalar bilan hamohang bo'lmasa, mamlakat rivojlanmaydi"- so'zlari bejiz emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Prezident SH.M.Mirziyoyevning 2020-yil 30-oktabr “ Mamlakatimizda ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, ilm-fan sohasi rivojini jadallashtirish masalalari” muhokamasi bo‘yicha o‘tkazilgan videoselektoridagi nutqidan.
2. Prezident SH.M.Mirziyoyevning 2023-yil 20-dekabrda “ Raqamli texnologiyalar vazirligi” da bo‘lib o‘tgan yig‘ilishdagi nutqidan.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.10.2020 yildagi, P.F-6097-son.
4. S.Matchonov va boshq. “Boshlang ‘ich sinf o‘qish darslarini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etish”. Toshkent, “Yangiyul” nashryoti, 2008.
5. Q.Husanboyeva, M.Hazratqulov, Sh.Jamoldinova “Boshlang ‘ich sinflarda adabiyot o‘qitish metodikasi”. Toshkent “Innovatsiya-Ziyo” 2020y.
6. Davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturi. Toshkent, 2017 yil.
7. U.B.Aydarova “ O‘qish savodxonligi ” umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 2 – sinfi uchun darslik. 2 – qism. Toshkent: “Novda Edutainment”, 2023, 14,15,16-betlar.

Internet saytlari:

1. Yangi O‘zbekiston. <https://yuz.uz>
2. <https://lex.uz>
3. <https://president.uz>
4. <https://cyberleninka.ru>